

Posudek na disertaci kolegy Mgr. Ondřeje Čiháka

„Nic jako označení divinní entity“

Anna Hogenová

Máme před sebou pozoruhodnou disertaci, která akcentuje velmi důsledné, a tudíž i velmi riskantní, promyšlení snad nejobtížnějšího fenoménu, který se ve filosofii nachází. Jde o fenomén „nic.“

Již v Platonově dialogu „Sofisté“ je druh tohoto podstatného filosofického otáčení uveden do gnozeologického napětí, které neopouští dějiny filosofie po celou dobu jejich myšlenkového pohybu. Vždy znovu a znovu se myšlení „nic“ objeví na filosofickém a teologickém „nebi“ a vyplňuje obsah těch nejtěžších filosofických disputací do našich dnů. Jde vlastně o jeden z „počátků“, jenž se vždy ukazuje jen ve svém naprosto originálním „počátkování“, v každé době jinak, a přesto jde o totéž. „Der Angang anfaengt,“ tzn., pokud problém, počátku zpředmětníme, stane se nepozorovaně pojmem, předmětem a ztratí svou bytnou čistotu. „Nic“ je právě takovým počátkem, a proto je důsledně promyšlen téměř všemi hlubokými mysliteli (Herakleitos, Parmenides, Platon, Areopagita, Eckhart, Eriuegina, Heidegger, Derrida, Foucault a další). Zatímco Parmenides „nic“ zásadně odmítá, z čehož plyne i odmítání pohybu, Platon v „Sofistovi“ přijímá opatrnou tezi, že „nic“ má jisté bytí a tato ontická platnost „nic“ je využívána sofistyk jejich argumentaci.

Autor disertace je si velmi dobře vědom těchto úskalí, a postupuje velmi opatrně. To je důkaz jeho nesporné myšlenkové hloubky. Je tu obsažen nadhled, který je znakem zralosti pochopených otázek, v nichž se musí dlouho přebývat a čekat na jejich odpovědi, které se nedají vyvzdorovat vůlí. Tuto filosofickou trpělivost má málokterý mladý myslitel, proto je třeba tuto vzácnou vlastnost autora pochválit.

Nyní k věcnému jádru. Otázky, které mne napadají, jsou obsaženy už v názvu. Možná, že by slovo „nic“ mohlo být v uvozovkách, hraje zde totiž úlohu podstatného jména, jímž není. Také nevíme, jestli je možno „nic“ označit za entitu, na niž je možno ukazovat, a tím ji označovat. „Entita“ je jsoucno a „nic“ se vymyká jsoucnu jako takovému. Ovšem tyto poznámky jen poukazují k hloubce problému, který autor v této disertaci rozvinul. Velmi důsledně, a krok za krokem, autor vysvětluje „nic“ u D. Areopagity. Zde se vlastně ukazuje, jak důležitou roli hraje typ protikladu, jehož v myšlení používáme. U Aristotela (Metafyzika) můžeme najít čtyři druhy protikladů: protivy (něco je uprostřed), spor (nic není uprostřed), privace a vztah. U Areopagity je těžké přiřadit tento protiklad k jednomu z těchto čtyř druhů. Tato protikladení budou asi hrát velmi podstatnou roli v celém promyšlení daného problému.

Autor disertace se pak soustředí na ta Areopagitova tvrzení, jež „Boha“ kladou nad intelekt a bytí, čímž Areopagita poukazuje, že Boha nemůžeme zachytit našimi kategoriemi. Kolega Čihák si je však dobře uvědomuje, že D. Areopagita je novoplatonským myslitelem, stejně tak jako i většina dalších filosofů a teologů, které uvádí ve své práci. Zajímavé v tomto ohledu jsou především pasáže věnované styčným bodům mezi D. Areopagitou a Plotinem. Také odkazy ke Klementu Alexandrijskému jsou velmi ilustrativní a „hloubící“ intenci k nejsoucnu a k úloze „nic“ v negativní

teologii. Při pokusu vyjádřit „nejsoucno“ dochází autor k potížím souvisejícím s hranicemi naší řeči. Stejně tak si autor velmi dobře a velmi přesně uvědomuje jistou Areopagitovu nedůslednost ve snaze mluvit o „nejsoucnu,“ které nepozorovaně získalo statut kategorie stejně jako vše, co se vymyká tomu nejvyššímu. V další polemické části se autor zastavuje u postmoderních autorů francouzského typu (Derrida, Foucault), aby dokumentoval závažnost tématu „nicoty“ v celých dějinách lidského myšlení. Kolega Čihák opět akcentuje problém protikladení mezi „nic“ a „jsoucny“ poukazem ke slavné tezi „différance“ u Derridy. Rozebírá myšlení „nic“ u těchto dvou autorů a podtrhuje jejich kritiku nedůsledností, kterou tito dva filosofové nacházejí u filosofů a teologů minulosti. Tím si autor této disertace připravuje půdu pro své argumentace a závěry.

Velmi zajímavou paralelu nachází autor disertace mezi nedůsledností apofaticismu u teologů a mezi Husserlovou kritikou nedostatečnosti epoché u samého Cartesia.

Foucault i Derrida poukázali na nedostatečnost apofatické argumentace u teologů a filosofů minulosti a prohloubili tak možnosti negace, především pod vlivem fenomenologické filosofie. Kolega Čihák je si toho dobře vědom, a to je důkaz kvality jeho vlastního studia pramenů filosofických i teologických. „Hyperusia“ je také kategorií, zjišťuje velmi správně autor této disertace, a proto Areopagita není zcela důsledný.

Kritický pohled na dalšího následovníka, tj. na Eckharta, přivádí disertanta k „nic,“ jež dosahuje prostřednictvím stupňování čistoty našeho myšlení tak, jak to popsal právě Mistr Eckhart. Mystické zření je tedy cílem. Zajímavé a velmi podnětné pro čtenáře je právě toto srovnání Areopagity s Eckhartem. K tomuto směru se začleňuje i filosofie Eriugena. Autor disertace si uvědomuje, že logika přístupu tohoto myslitele, činí z „nic“ něco, co zapadá do logického schématu našeho společného světa. A tak se pomalu vykrystalizuje to, co je tak typické pro myšlení novověku. Opět se ukazuje, že ontologický přístup k „nejsoucimu“ je základem pro gnozeologický pohled na možnosti setkání s tím, co je podstatné pro nás jako myslitele a lidi, obývající společný svět. Je velmi důležité poukázat na tuto skrytě fungující platnost, a to se disertantovi povedlo způsobem „úsporným a jemným,“ jenž nikoho neuvede ve zmatek ani v pochybnost. Není tak časté setkat se s tvořivostí tohoto dosahu.

Na Eriugenově filosofii ukazuje autor zápas pojetí nejsoucího, který se ukazuje v neustálém napětí mezi teology a filosofy. Autor se pak zastavuje u „nic“ z hlediska logického (Materna, Bolzano). V tomto ohledu je samozřejmě „nic“ uchopeno jakožto pojem, jako předmět a stává se neotřesitelnou „jsoucnářskou platností.“ A proto se zde vynořují problémy, jež teologické myšlení a dějiny filosofie již mnohokrát vynesly na povrch teologického a filosofického tázání, jako např. je snaha katalogizovat „nic“ z hlediska čisté logiky, pochopené jako techniky souzení.

„Nic“ jako prázdno se dá pochopit jako prázdno po předešlém plnu a jako prázdno původní ontologické danosti, tj. základu, jenž zakládá všechny ostatní základy (heideggerovské „Abgrund“). Tento významný poukaz autor dokumentuje na rozdíl mezi prázdnom jakožto objektivizací časovosti a extenze, v protikladu k heideggerovskému pojetí bytí, jež není ničím jiným, než výše zmíněným „Abgrund.“ Tato propast nicoty je původním bytím, proto „Sein (či Seyn) nichtet!“ U

Heidegger je „nic“ a bytí totéž, jen na pozadí tohoto „nic“ se může ukazovat vše, co má hranice i sám čas, proto píše „Bytí a čas.“ Proto je tak osudné zapomenout na bytí a žít v pouhých jsoucnech. Na „nic“ se skutečně naladíme, nemůžeme je uchopit jako předmět, jako jsoucnu. Proč? Bytí (nic) není předmětné, není jsoucne, proto mluvíme o ontologické diferenci. Mezi bytím a jsoucny není ani logický protiklad, proto zde logika končí, jak mnohokrát Heidegger zdůrazňuje. Patočkův „Negativní platonismus“ je knihou pojednávající o tomto problému. „Nic“ u Heideggera tedy nemůže být kategorií, kategorie je vždy předmětem, a tudíž jsoucne.

Autor si uvědomuje bytné hranice logiky a jejích technických, apofantických možností a v podstatě se velmi opatrně vrací k Areopagitově pojetí nicoty.

Práce je velmi kvalitní, především svým myšlenkovým obsahem, forma je také dokonalá. Doporučuji ji k obhajobě a kladu disertantovi ještě jednu otázku do rozpravy:

Pojednejte o úloze „kategorií“ v promyšlení „nic“ v dějinách filosofie.

V Dědově 25. 7. 2009

Prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

